CZU: 81`373.22:711.3(478-25)

HODONIMELE ORAȘULUI CHIȘINĂU: ÎNTRE AUTOHTON ȘI UNIVERSALITATE

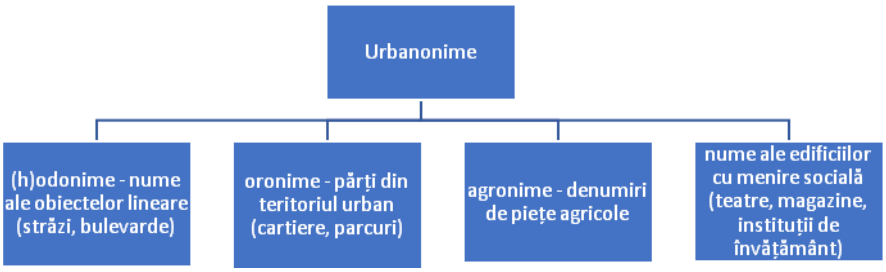
Ecaterina BRĂGUȚĂ
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, USM
https://orcid.org/0009-0002-9213-1819

Rezumat: Studiul numelor de străzi ale diferitor așezări umane îi revine hodonimiei, o ramură a urbanonimiei, subsumată unui domeniu mult mai larg – cel al toponimelor. Principala distincție care se impune între hodonime și alte clase de toponime este lipsa spontanului, or numele de străzi sunt atribuite în mod deliberat. În procesul de denominare a străzilor se confirmă legătura omului cu istoria, cultura, religia, prin urmare, și cercetarea hodonimelor presupune luarea în calcul a factorilor de ordin cultural, social, istoric, politic, etnic, religios, lingvistic.
Cuvinte-cheie*: toponime, urbanonime, hodonime, hagionime, hagiotoponime, hagioantroponime, factori socioculturali*.

Abstract: The study of street names of different human settlements belongs to hodonymy, a branch of urbanonymy, subsumed into a much wider field - that of toponyms. The main distinction between hodonyms and other classes of toponyms is the lack of spontaneity, or street names are assigned deliberately. In the process of naming the streets, the connection of the human being with history, culture, religion is confirmed, therefore, and the research of hodonyms requires taking into account cultural, social, historical, political, ethnic, religious, linguistic factors.
Key-words: *toponyms, urbanonyms, hodonyms, hagionyms, hagiotoponyms, hagioanthroponyms, sociocultural factors*.

În ultimele decenii asistăm la o ieșire a studiilor onomastice din albia antroponimiei și a toponimiei – cele două ramuri clasice. Prin urmare, au început a fi explorate direcții noi, inclusiv unele „aparent incompatibile cu o abordare din perspectiva filologică și cu mijloacele de analiză lingvistică” [7, 819]. De o atenție sporită, în prezent, beneficiază *urbanonimele* (denumiri ale obiectelor plasate în spațiul urban[1]), aspect determinat de informațiile valoroase pe care le pot furniza acestea, precum: „etapele de dezvoltare a orașului, prioritățile în evoluția socioeconomică, componența etnică și religioasă, politica autorităților privind procesul de numire a elementelor spațiului urban” [8, 145]. Lingvista I. Condrea remarcă faptul că termenul urbanonime s-a generalizat, însumând (h)odonime, oronime, agronime, dar și edificii cu menire socială [3].

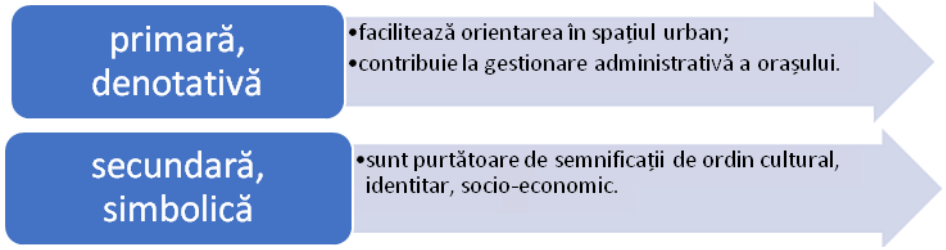
[1] Urbanonimia – ramură a toponimiei care studiază denumirile urbane la modul general: străzi, cartiere, clădiri importante, monumente, parcuri şi grădini publice etc. [5, p. 447].

În acest articol vom lua în discuție doar o ramură a urbanonimelor – *hodonimele*. Termenul *hodonim* (din gr. *hodos* „drum”), utilizat în lingvistica românească și cu varianta *odonim*[2], se referă la căile de comunicație (de ex.: bulevard, stradă, piață), subînțelegându-se un „drum/o cale în sensul de traseu terestru, creat de oameni, pentru a se deplasa între două puncte. Altfel spus, hodonimele sunt nume ale căilor menționate în planurile orașului, hărți rutiere etc.” [6].

Dincolo de aspectul lingvistic, străzile au un rost primordial în organizarea unei așezări umane, în special a unei urbe, determinând într-o mare măsură gradul de confort în desfășurarea activităților cotidiene. Pe lângă însemnătatea de ordin practic, O. Felecan scoate în evidență importanța acestora pentru comunitate, străzile simbolizând spațiul unde oamenii „conviețuiesc, socializează, dar și locul unde cel mai adesea intră în conflict. Ele oferă posibilitatea manifestării opiniilor politice, economice, sociale, culturale ori etnice”. În calitate de elemente lineare înzestrate cu funcție de delimitare a unor granițe teritoriale „căile de circulație pot fi percepute ca o sferă de interacțiune a interesului public și a celui privat” [4, p. 319].

Cât privește numele de străzi, acestea îndeplinesc două funcții de bază:

Spre deosebire de alte toponime, în procesul de atribuire a numelor de străzi consemnăm absența spontanului, or acestea sunt denumite în mod intenționat, de un organ administrativ investit cu o asemenea funcție decizională. În acest sens, se face remarcată „influența istoriei, a politicii, a regimului de guvernământ în opțiunea denominativă” [4, p. 319], afirmație susținută de multiplele procese de redenumire a străzilor, lucru valabil atât pentru orașul Chișinău, cât și pentru întreg spațiul românesc. Astfel, hodonimele sunt dependente, în mare măsură, de timpul istoric, de factorul politic. De exemplu, în perioada sovietică, urbanonimele orașului Chișinău scoteau în evidență „nume de revoluționari, conducători de partid, eroi militari, personalități ruse” [3, p. 19].

Evident, după proclamarea Independenței Republicii Moldova, a început un amplu proces de schimbare a obiectelor plasate în spațiul urban. Trecerea de la un sistem totalitar la o altă formă de conducere a însemnat o schimbare și în domeniul politicilor de numire a elementelor din spațiul public. Or, „un regim democratic oferă posibilități denominative multiple, în funcție de politica statului, pe de o parte, și de structura politică, etnică și confesională a comunității locale, pe de altă parte” [4, p. 321].

[2] Cf. engl. *hodonym*, germ. *hodonym*, fr. *odonyme*, rus. *годоним*

Fiind un stat locuit în principal de români, este și firesc ca hodonimele să reflecte tradiția, istoria neamului, dar și idealul de unitate a românilor. În primul rând, se cer a fi menționate hodonimele care fac trimitere la originea românilor, fiind evocate o serie de personalități ale civilizației antice romane, de exemplu *bd. Traian* (împărat, trăit între anii 53-117), dacice: *str. Burebista* (întemeietorul statului dac, 82-44 î.Hr.), *bd. Decebal* (regele Daciei, anii de viață 55-60 – 106). De asemenea, identificăm referințe către toponime ale lumii antice: *bd. Dacia, str. Sarmisegetusa* (capitala, centrul statului dac), *str. Petrodava* (veche cetate Dacică, menționată de Ptolomeu în lucrarea *Geographia*, scrisă aproximativ în anul 150 d.Hr.). Tot aici, vom menționa *str. Zamolxe*, ce amintește de credințele geto-dacilor (Zamolxe, conform scrierii lui Herodot „Istoriile” a fost zeul tracilor, iar potrivit mai multor autori români este considerat zeul suprem al geto-dacilor).

O altă serie de hodonime purtătoare de repere identitare amintesc de evenimentul Marii Uniri de la 1918: *Piața Unirii Principatelor, str. Sfatul Țării, str. 27 martie 1918, bd. Alba-Iulia*, la care se mai adaugă nume de personalități care au contribuit la înfăptuirea unirii: *str. Ion Inculeț, str. Constantin Stere* (președinți ai Sfatului Țării), *str. Pan Halippa* (președintele Sfatului Țării care a votat Unirea), *str. Anton Crihan* (economist, politician, a votat PENRTU unire), *str. Ion Pelivan* (politician, publicist, a votat PENTRU unire).

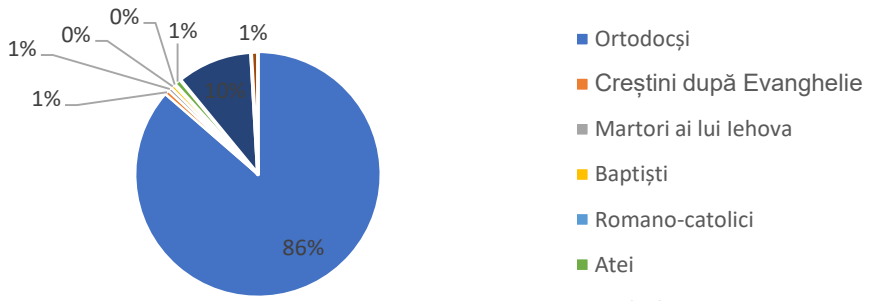
Ca urmare a aproape cinci decenii sub conducere sovietică, peisajul lingvistic urban, în speță hodonimele, s-a modificat semnificativ, iar dezideratul reunirii și pașii înfăptuiți în acest sens sunt consemnați prin nume de străzi ca: *str. 31 august 1989, Piața Marii Adunări Naționale, str. Podul de Flori, bd. Renașterii Naționale*.

Un loc semnificativ le revine, de asemenea, numelor căilor de circulație ce evocă simboluri și valori ale statului nou-format Republica Moldova: *str. Independenței, str. Constituției, str. Tricolorului*. Drept reacție la rusificarea excesivă și poluarea spațiului urban cu nume de eroi, militari, personalități ale lumii și culturii ruse, după independență străzile sunt redenumite și scot în evidență aspecte ale culturii naționale*: str. Miorița, str. Mărțișor, str. Florile Dalbe*.

Un grup numeros de hodonime este legat de credința locuitorilor Republicii Moldova. Conform datelor recensământului din 2014, componența confesională a municipiului Chișinău arată în felul următor: ortodocși (86,39%), creștini după evanghelie (0,6%), martori ai lui Iehova (0,52%), baptiști (0,51%), romano-catolici (0,22%), atei (0,83%), nedeclarați (10,03%), alte religii (0,9%).

Potrivit datelor statistice, cea mai mare parte a populației capitalei sunt creștini. Iar străzile orașului poarte multiple amprente ale sacrului. Răsfoind un index al numelor căilor de circulație, identificăm *teonime (str. Sfânta Treime), angelonime (str. Sf. Arh. Mihail), nume de sărbători creștine*

Fig. 1. Componența confesională a mun. Chișinău, Recensământ 2014

(str. Buna Vestire, str. Duminica Mare, str. Învierii, str. Înălțării), o serie de străzi poartă nume ale sfinților care se bucură de o mare cinstire *(str. Sf. Andrei, str. Sf. Gheorghe, str. Sf. Ilie, str. Sf. Ioan Botezătorul, str. Sf. Parascheva, str. Sf. Petru)*. Altele, amintesc de cunoscute complexe monastice (*str. Căpriana, str. Dobruşa, str. Golia* (mănăstirea Golia, reprezintă un important centru religios și cultural din Iași, înălțată în sec. XVI, poartă numele marelui logofăt Ioan Golia, primul ctitor al edificiului ecleziastic), *str. Frumoasa*), locașuri sfinte (*str. Mazarachi*), *hagiotoponime* (*str. Ierusalim*, denumire atribuită în 1998 cu prilejul împlinirii a 3000 de ani de la prima atestare a orașului Ierusalim). Mai multe străzi au fost numite în cinstea unor ierarhi, personalități de valoare ale neamului românesc: *str. Dosoftei, str. Varlaam, str. Petru Movilă, str. Gavriil Bănulescu-Bodoni*, dar și a unor preoți (*str. Băltagi* – poartă numele unei renumite dinastii de preoți, Baltagă, din Chișinău: Alexandru Baltagă, Fiodor Baltaga, Dimitrie Baltaga, Vladimir Baltaga. Alexandru Baltagă (1861; com. Lozova, jud. Lăpușna – 1941) – unul din preoții martiri ai Basarabiei, considerat de Gala Galaction patriarh al preoților basarabeni [2]. Alături de acestea, se pot aminti nume de străzi care semnifică denumiri ale realităților religioase: *str. Bisericii, str. Clopotniței, str. Drumul Crucii, str. Valea Crucii, str. Schitului, str. Sihastrului*.

Deși în peisajului lingvistic al capitalei Republicii Moldova predomină hodonimele care scot în evidență credința majoritară creștin-ortodoxă, se pot găsi amprente și ale altor confesiuni, exemplele fiind însă puțin numeroase. Astfel, identificăm urme ale populării orașului de către evrei. De exemplu, *str. Habad-Liubavici*. *Habad* este o mișcare hasidică în sânul iudaismului ortodox-aşkenaz, iar *Liubavici* vine de la numele târgușorul bielorus Liubavici, unde a activat al șaselea rabin al mișcării Habad. „O stradelă tipic evreiască cu case de locuit, prăvălii, dughene, ateliere. Tradițional, intrarea principală în casele evreiești era din stradă și dădea în magazin, dugheană etc., iar membrii familiei intrau prin ușa din spate. Tot pe această stradă este situată Sinagoga Sticlarilor (Gleizer-șul)” [2, p. 150]; *str. Rabbi Țirelson* – rabin principal în Basarabia, atât în perioada țaristă, cât și în perioada interbelică.

Este bine cunoscut faptul că principala sursă a hodonimelor o reprezintă antroponimele. Chișinăul nu este o excepție, prin numele de străzi oferind locuitorilor și vizitatorilor file de istorie și exemple de mândrie națională. Cât privește cultura laică, străzile de azi ale capitalei poartă nume ale unor personalități marcante din întreg spațiul românesc, inclusiv cel prutonistrean, evocând:

Nume de domnitori *(bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, bd. Mihai Viteazul, str. Alexandru cel Bun, str. Bogdan Voievod, str. Matei Basarab, str. Vlad Țepeș, str. C. Brâncoveanu, str. Vasile Lupu, str. Alexandru Lăpușneanu, str. Petru Rareș, str. Dimitrie Cantemir)*;

Nume de muzicieni *(str. Ion și Doina Aldea-Teodorovici, str. Nicolae Sulac, str. Eugen Doga, str. Gavriil Musicescu, str. George Enescu, str. Ștefan Neaga, str. Tamara Ciobanu)*;

Nume de artiști plastici *(str. C. Brâncuși, str. Al. Plămădeală, str. Igor Vieru);*

Nume de arhitecți *(str. A. Sciusev, str. A. Bernardazzi)*;

Nume de academicieni, savanți *(str. N. Anestiade, str. N. Corlăteanu, str. N. Testemițanu, str. Henri Coandă etc.)*.

Nume de eroi *(str. Coipan Sergiu, str. Ecaterina Teodoroiu).*

Alături de componenta autohtonă, în sistemul de denominare a străzilor municipiului Chișinău se proiectează deschideri cosmopolite. Acest aspect se remarcă în preluarea unor nume de personalități ale culturii universale, din epoci istorice diferite, cum ar fi:

str. Spartacus – gladiator roman de origine tracă, sec. I î.Hr.;

str. Avicenna – filosof, medic, cercetător al naturii, născut în Persia, sec. al X-lea;

str. Dante Alighieri – poet și filosof italian, sec. XIV;

str. Christofor Columb – navigator italiano-spaniol, sec. XV;

str. Lech Kaczynski – stradă redenumită în 2010 în memoria președintelui polonez, decedat în accidentul aviatic de lângă Smolensk în aprilie 2010;

nume ale lumii și culturii ruse, destul de numeroase încă: *str. Piotr Ciaikovschi, str. Serghei Rahmaninov, str. N. Gogol, str. Al. Herzen, str. V. Lermontov, str. Lev Tolstoi, str. Serghei Pușkin, str. V. Maiakovski*.

Un alt indiciu al orientării către universalitate este preluarea unor toponime. O. Felecan consideră acest aspect o marcă a globalizării. Se cunoaște că orașul Chișinău are semnate acorduri de înfrățire cu 16 orașe din lume: Grenoble (Franța), Reggio Emilia (Italia), Mannheim (Germania), Sacramento (SUA), Odesa (Ucraina), București (România), Kiev (Ucraina), Erevan (Armenia), Minsk (Belarus), Tel Aviv (Israel), Ankara (Turcia), Iași (România), Borlänge (Suedia), Tbilisi (Georgia), Alba Iulia (România), Cernăuți (Ucraina). Șapte dintre acestea se regăsesc în peisajul lingvistic al municipiului: *str. Alba Iulia, str. Ankara, str. București, str. Grenoble, str. Kiev, str. Minsk, str. Odessa*.

Am fi tentați să credem că politica de numire a căilor de circulație prin enumerarea unor orașe demonstrează o orientare vestică: *str. Ginta Latină*, o serie de orașe românești *(str. Bacău, str. Brăila, str. Constanța, str. Galați, str. Humulești, str. Ipotești, str. Suceava, str. Târgoviște, str. Timișoara, str. Vaslui)*, alături de orașele europene *(str. Milano, str. Paris, str. Praga, str. Riga, str. Sofia, str. Talinn, str. Torino, str. Varșovia, str. Zagreb)*, dar un stat aflat la intersecția imperiilor este tentat să echilibreze Occidentul cu Orientul, încât în Chișinău regăsim străzi cu numele: *str. Ankara, str. Așhabad, str. Bacu, bd. Moscova, str. Tașkent*. Chișinăul își poartă istoria, inclusiv plângând teritoriile pierdute ale Basarabiei: *str. Cernăuți, str. Cetatea Albă, str. Cetatea Chilia, str. Hotin, str. Ismail*.

Vorbind despre procesele de atribuire a hodonimelor, menționasem anterior că într-un stat democratic opțiunile de selectare devin mai variate. Știind că în componența etnică a municipiului Chișinău se regăsesc mai multe minorități naționale, am căutat nume ale căilor de circulație care să reflecte prezența și cultura lor.

Analizând datele de la Recensământul din 2014, structura etnică a municipiului include: moldoveni (64,95%), români (13,98%), ruși (8,98%), ucraineni (5,75%), bulgari (1,03%), găgăuzi (0,66%), alte etnii (1,32%). Totuși, referințe exprimate prin hodonime la cultura, tradiția și istoria acestora sunt foarte puține:

str. Armenească – „Străzii i s-a atribuit această denumire datorită amplasării aici a reședinței episcopului armenilor din Basarabia și a Curții Armenești (Armeanskoe podvorie), ce aparțineau Mănăstirii Ecimiadzin din Armenia. Teritoriul cuprindea două cartiere alăturate, fiind mărginit de actualele străzi Armenească, 31 August 1989, Tighina și bd. Ștefan cel Mare și Sfânt. Majoritatea populației din această zonă o alcătuiau negustorii și meseriașii armeni, care locuiau la Chișinău în primele decenii ale sec. al XlX-lea” [2, p. 32];

str. Sârbească „În a doua jum. a sec. XVIII, în Chișinău, pe vremea războaielor ruso-turce, pe teritoriul Moldovei, încep a se stabili reprezentanți ai unor grupuri alogene, în special, sârbi, bulgari, greci, armeni, băjenari din diferite regiuni ale Imperiului Otoman. Mulți dintre aceștia s-au stabilit de-a lungul râului Bâc, formând comunitățile evreiești, armenești, grecești,

bulgare etc. Astfel, după 1812 etnicii sârbi care s-au stabilit în această parte a orașului, au format” [2, p. 257];

str. Mihail Ciachir – preot-cărturar de origine găgăuză, „cunoscător bun al limbii române și al celei găgăuze, traducător și alcătuitor al diferitor cărți în aceste limbi” [2, p. 77];

str. Bulgară – „Denumirea străzii provine de la Mahalaua Bulgară, ce se afla în partea de jos a Chișinăului…. În mare parte, bulgarii, care s-au stabilit în Chișinău după 1812, erau negustori, meșteșugari și cultivatori de legume” [2, p. 56];

str. Hristo Botev – poet bulgar, care a locuit la Chișinău între 1866-1867;

str. Griviţa – poartă numele localității omonime din reg. Plevna, Bulgaria;

str. Plevnei – după numele orașului bulgar Plevna, ce a avut un rol însemnat în războiul româno-ruso-turc din 1877-1878.

Numele de străzi sunt supuse unui proces continuu de schimbare, dacă „perioada sovietică vine cu alte viziuni în privința urbanonimelor, care capătă un tot mai pronunțat caracter politic și ideologic, devenind simboluri ale ordinii politice respective” [3, p. 19], după 1989, în România, și după 1991, în Republica Moldova, s-a recurs la „renunțarea la unele denumiri considerate compromise din punct de vedere istoric, politic, etnic” [4, p. 326].

Uniunea Sovietică a cultivat intens militarismul, nume de eroi, militari, aviatori, invadând Chișinăul, după proclamarea independenței, majoritatea au fost redenumite, dar printre străduțele capitalei au mai rămas câteva reminiscențe ale moștenirii sovietice:

str. Decembriștilor, str. Fiodor Tolbuhin, str. Timoşenko Semion – militari sovietici, *str. Valeri Cikalov* – pilot rus, *str. Alexei Belski* – erou al Uniunii Sovietice.

Ceea ce este îmbucurător e că denumesc căi de circulație marginale sau mici, de exemplu *str. Valeri Cikalov* e cea mai mică din oraș, având o lungime de doar 41 m, iar arterele principale reflectă în chip firesc istoria și personalități ale culturii naționale*: bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, bd. Mircea cel Bătrân, bd. Mihai Viteazul, bd. Decebal, bd. Traian, bd. Dacia* ș.a.

Schimbări ale numelor de străzi vor mai urma, atât prin decizii ale autorităților administrative, reflectând influența politicului, a preferințelor pentru anumite domenii sociale, cât și prin presiunea din partea societății. Un caz de amintit ar fi solicitarea de a redenumi str. A. Pușkin, fiind înaintate două propuneri: a) Regina Maria, b) Nicolae Dabija.

BIBLIOGRAFIE

1. BUTNARU, Daniela-Ștefania. Tradiţie şi inovaţie în toponimie. Hodonimele [online]. [citat 01 octombrie 2024] Disponibil: https://www.researchgate.net/profile/Daniela-Butnaru/publication/317717914_Traditie_si_inovatie_in_toponimie_Hodonimele/links/594a2652a6fdcc3e17fd2715/Traditie-si-inovatie-in-toponimie-Hodonimele.pdf
2. Chișinău: bulevarde, străzi, piețe, parcuri. Ghid enciclopedic. Coordonatori: Lidia Kulikovski, Ana Răileanu Chișinău, 2017.
3. CONDREA, Iraida. Timp și ideologie, reflectate în microtoponimia urbană. În: Dialogica, nr. 2 (2024), p. 17-23.
4. FELECAN, Ovidiu. Hodonimie românească – între autohtonism și cosmopolitism [online]. [citat 01 octombrie 2024] Disponibil: https://onomasticafelecan.ro/iconn2/proceedings/3_08_Felecan_Oliviu_ICONN_2.pdf

5. GOICU-CEALMOF, Simona. Multiculturalismul urbanonimelor timişorene [online]. [citat 01 octombrie 2024] Disponibil: https://onomasticafelecan.ro/iconn5/proceedings/2_8_Goicu-Cealmof_Simona_ICONN_5.pdf
6. Odonyme [online]. [citat 01 octombrie 2024] Disponibil: https://fr.wiktionary.org/wiki/odonyme.
7. SISERMAN, Costel. Considerații privind denominația medicală [online]. [citat 01 octombrie 2024] Disponibil: https://onomasticafelecan.ro/iconn3/proceedings/4_19_Siserman_Costel_ICONN_3.pdf
8. ГУЛЯНОВИЧ, Игорь. Urbanonimele orașelor din sudul Basarabiei la mijlocul sec. XIX (Akkerman, Ismail (Tucikov), Chilia): tendințe generale și particularități. În: Tyragetia, serie nouă, vol. VII [XXII], nr. 2, p. 145-148.

Notă: *Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.*